

Crkva sv. Petra u Zavali

Ivo LUČIĆ (urednik), *Ravno, Popovo. Četiri slike iz povijesti kraja*, Humski zbornik 3, Ravno - Zagreb 1997.

Gospodin naš Isus Krist, utjelovljeni Sin Božji, božanska je veza jedinstva između Boga i ljudi. Njegova molitva na posljednjoj večeri da "svi budu jedno" (Iv 17,21), kao što je On jedno s Ocem nebeskim, obvezuje sve nas koji se dičimo Njegovim imenom. U nas je kršćana na ovim prostorima drugačije ne samo njegovo ime: Krist za katolike i *Hristos* za pravoslavce, nego su se i kršćanski vjernici podijelili u dva obreda, tako da nam je naglašenije ono malo što nas razdvaja nego ono mnogo toga što nas spaja. Isusov ključar sv. Petar (Mt 16,19) jednako je prihvaćen i od zapadnih katolika i istočnih pravoslavaca. Ali već s njegovim nasljednicima, rimskim biskupima, Papama, nije tako jednako. Dok je Papa za katolike simbol vidljiva jedinstva cijele Crkve kroz ova dva milenija, za pravoslavce on je to bio u prvih tisuću godina, a u drugom su tisućljeću odustali i od spominjanja njegova imena u službi Božjoj. Petrovi su nasljednici za njih postali znak osporavan do danas.

Ovaj krševiti kraj u svojoj tisućgodišnjoj povijesti znao je biti primjer mirna susjedovanja i uzajamna razumijevanja između pripadnika kršćanskog imena, ali je bio i poprište nesporazuma, prevjeravanja, ne samo pomoću ženidaba, pa čak i oduzimanja crkava i kapelica. Umjesto da nam crkve, barem one posvećene na čast sv. Petra apostola, budu susretište vjernika Kristovih, više su puta same bile predmetom otimačine i sudskog parničenja, i to pred suci-ma nekršćanima! I ima li tome jadu kraja: da se pokaže pravda, da se očituje istina, da se živi u ljudskom miru i uzajamnu vjerskom poštovanju? Mi smo 29. lipnja 1997. slavili svetu misu u čast sv. Petru, na slavu Božju, na mjestu stare predromaničke crkve sv. Petra u Zavali, gdje su se kroz duga stoljeća slavile svete mise na latinskom jeziku po katoličkom obredu i gdje su pokopani brojni naši pokojnici.

Ne znam bi li se ovomu događaju itko više radovao od don Joze Zovke (1904-1989), nekadašnjega desetogodišnjeg župnika ravanjskoga (1932-1942), koji je napisao više ozbiljnih članaka o crkvi sv. Petra u Zavali, a Ivo ih Lučić, Ravnjak, pokupio iz emigrantskih brojeva "Hrvatske revije" i sabrao u Humski zbornik "Ravno, Popovo" (str. 81-127).

U Zavali, na prostoru udaljenu oko 300 metara od pravoslavnog

manastira i crkve, posvećene Príkazanju (*Vavedeniju*) Presvete Bogorodice, koji potječe iz 16. stoljeća, nalazi se ruševina, srađnjena sa zemljom još za Bečkog rata (1683-1699), starohrvatske crkve sv. Petra apostola, zvana "petrovica". Do nje je bila pravoslavna crkva sv. Petke, zvana "petkovicica", i ona srađnjena sa zemljom.

Sve do prije 150 godina, tj. do 1867. na tim su ostacima ravanjski župnici slavili svetu misu o raznim zgodovinama, osobito o svetkovini sv. Petra, u nazočnosti Božjega puka Ravna, Hrasna, Graca i Trebinje. Znali su derneku pribivati i sami pravoslavci. Ali onda su se najednom okrenula tadašnja ekumenska kola nizbrdo.

Prva parnica 1867. Neki između pravoslavaca odlučiliše oduzeti katolicima crkvu "petrovicu". Kako nije išlo ni milom ni silom, pribjegli se sudskom postupku na turskom sudištu. Zamisli: kršćani pravoslavci i katolici sudski se gone pred nekršćanskim turskim predstojnikom, kajmakamom, u Trebinju za vlasništvo jedne prastare i ruševne crkve, koja vapijaše za obnovom. A kajmakam samo prigleda od koga će više *ušćariti* kajmaka i mita. Za Veliku Gospu 15. kolovoza 1867. slavio je svetu misu ravanjski župnik don Ilija Vukas, rodom iz Velje Mede. Navodi on apostolskom upravitelju trebinjskom, biskupu Vicku Čubraniću u Dubrovniku, 2. rujna 1867. ove predaje i običaje: "Radi strašnog biča kuge, koji je harao u ovom kraju, katolici župe Ravno zavjetovali su se, da će popraviti i obnoviti svoju prastaru i jako narušenu crkvu sv. Petra u Zavalu. Samo joj je još na uzgor kameni svod nad svetištem. U tu svrhu sav je narod složno

pridonio svoju pomoć u naravi: pijesak, kreč, drvo i radnu snagu. U zahvalu Bogu, što je bolest prestala, na Uznesenje Marijino o. g. narod je u procesiji hodočastio iz Ravno u Zavalu (6 km), gdje je u crkvi sv. Petra odslužena sv. misa zahvalnica. Tom zgodom došao je Nikodim Vulović, iguman mjesnog manastira, te mi rekao: 'Znate, Don Ilija, ova crkva nije vaša, nego naša'. Ja mu odgovorih: 'Oče, čudi me, kako to možete govoriti, ako Vi i Vaši predšasnici dobro znate, da je crkva naša, da smo se mi njom služili od pamtivijeka i nitko se do danas tomu nije protivio s Vaše strane'. Nakon toga iguman je otišao put manastira, psujući misu, Crkvu, Papu i ostale svetinje na veliku sablazan naroda." Župnik Vukas završuje moleći Boga, da se zauzme za obranu svetih i prastarih prava katolika župe Ravno. Dodaje, da će pravoslavni ići u Trebinje, da traže pravdu u turskih vlasti. Biskup mu je odgovorio. Tješeci župnika i vjernike, obećaje, da će se za stvar zauzeti. Župniku i narodu stavlja na srce razboritost, da se stvari ne bi našlo, prenosi nam don Zovko (str. 91).

Teška crkvena nesloga koja je nastala nije nimalo slutila na dobro. Braća pravoslavci podigoše se s igumanom Nikodimom na čelu, te parnicu stvarno podnijehše na turski sud u Trebinju. Da ne izbije veća napetost, biskup Čubranić premjesti don Iliju Vukasa u Gradac (gdje je 25. listopada 1868. preminuo i pokopan), a u Ravno poslao mještanina i trebinjskog župnika don Ivana Vlahinića (umro 1885. i pokopan na Trebinji). U korizmi 1868. župnik don Ivan pita biskupa dubrovačkoga, može li ići za Cvjetnicu slaviti misu u Zavalu.

Biskup odgovara neka pođe. Ali do nekoliko dana, čuvši da je kajmak zabranio (13. prosinca 1867.) pristup k crkvi, i pravoslavcima i katolicima, obustavi prethodno dopuštenje i odluči osobno poći u Trebinje. Ali, kako nam tradicija prenosi, neki mu pravoslavni odgovoriše smetnjama i prijetnjama, te biskup odusta od puta (str. 91-92). Dodajmo da su i nakon toga nemila događaja katolički mještani Zavale ukopavali svoje pokojnike u crkvi sv. Petra, doduše uz protivljenje igumanovo.

Pobuna ili Hercegovački ustanak (1875-78) protiv osmanlijskih vlasti, zatim zauzeće BiH od austro-ugarske monarhije (1878) zaustavili su 30-ak godina pravoslavno-katoličko sudsko parničenje oko crkve "petrovice".

Druga parnica 1898. Kad su pravoslavni u proljeće 1898. pravili podzidu svome manastiru, stali su uzimati kresani kamen s razvalina crkve sv. Petra. Katolici se tome odupru. Župnik don Ilija Sentić, uvjeren u dokaze o katolištvu crkve i videći da lijepim riječima neće izboriti sa susjedima mir i pravdu, 23. travnja 1898. zatraži sudski pravorijek u Ljubinju. Pred poslanim povjerenstvom katolički svjedoci u Zavali jasno pokazaše da su tu ukopavali svoje ukopnike, čak je neki katolik Dadić s Belenića posvjedočio da je tu i vjenčan. Bijaše to očit znak čija je crkva vlasništvo. Pravoslavni ne imadoše nijednoga dokaza da je crkva njihova, osim što su neki s nje raznosili kamenje za svoju podzidu. Kotarski sud u Ljubinju dosudi da je crkva katolička. Mislilo se da će se na tome razminuti. Ali kad nema pravedna suca, onda, bio ga on *kadija* ili *sudija*, nije više važno ni

tko te tuži ni tko te sudi. Tako pravoslavni manastir podiže utok i sve preda na Okružni sud u Mostaru, gdje se nadoše i župnik don Sentić, s maticom umrlih koji su pokapani u crkvi sv. Petra, i iguman Teofan Rudan, obojica sa svojim odvjetnicima i svjedocima. U prosincu 1898. mostarski sud poništi ljubinjsku presudu i dosudi da crkva pripada pravoslavnom manastiru. Tako 1912. bi uknjiženo i u samome katastru.

Pravoslavni su iznijeli četiri razloga da je crkva petrovica njihova: 1) jer joj oltarište gleda na istok, vrata na zapad.

- To nije bio nikakav dokaz jer su katoličke crkve građene u svim smjerovima, već prema prilika. Ni sud nije uvažio toga argumenta.

2) Pravoslavni su tvrdili da su crkvu posudili katolicima.

- I to je bilo bez učinka. Nije se čulo u ovome kraju da bi jedni drugima posuđivali crkve. A da je bilo dosta katoličkih koje su bile pootimane, e to da.

3) Pravoslavni su na sudu u Mostaru podnijeli jedan spis na turskom jeziku iz 1591. gdje se kaže da je crkva sv. Petra pripadala manastiru.

- Taj je spis u manastiru vidio svojim očima i držao u svojim rukama don Jozo Zovko. Ali kad ga je htio prepisati, tražeći dopuštenje od igumana, čak i od eparhije u Mostaru pa i od same patrijaršije u Beogradu, nije u tome uspio. Bio je odbijen zbog "narodnog jedinstva" (str. 100). Dokument nije nigdje ni preveden ni objavljen. A da je u njemu valjan dokaz, sigurno bi ga pravoslavni iguman bio pokazao kajmakamu u Trebinju još 1867. A zna se da nije.

4) Pravoslavni su ustvrdili da se katolici u posljednjih 30 godina nisu služili tom crkvom, a pravoslavni su je smatrali svojim vlasništvom.

- Istina da su katolici poštovali biskupovu odredbu i kajmakamovu odluku, i nisu više k njoj pristupali. Ali nije to bio znak da nije njihovo vlasništvo. Jer su ponovno pošli na sud po pravdu 1898. čim su to prilike dopustile i čim su pravoslavci s nje stali raznositi kamenje. Jednako se željelo sudski postupiti i 1912. kad je bilo knjiženje. Ali bezuspješno. Prema tome katolici se nikada nisu odrekli vlasništva "petrovice".

Dokazi s katoličke strane:

1) Pronađene su u ruševinama crkve četiri ploče, izrađene iz zavalskog "mrkijenta": dvije sa starohrvatskim pletterom, jedna s pletterom i euharistijskom simbolikom, četvrta samo s euharistijskom simbolikom. Tri su se čuvale u manastiru, a četvrta u privatnika. One su izdanak starohrvatske umjetnosti, najkasnije iz 11. stoljeća, nepoznate u pravoslavlju, a česte u katolika, pod utjecajem "dalmatinske umjetnosti", rekao bi historičar Ćorović (str. 103). Te su ploče donesene u ovoj knjizi.

2) Gradnja oltarišta u četvrtastom obliku, dok je u pravoslavlju u obliku kružnog isječka, navode stručnjaci. Ako susjedi pravoslavci imaju takvih crkava, onda su one katoličkog porijekla. Tako je sa sv. Jurom u Dubljanima, sa sv. Barbarom u Strujčićima, sa sv. Ivanom u Poljicima, s Malom Gospom u Dračevu. I slika je oltarišta "petrovice" u knjizi donesena.

3) Godine 1525. fra Ksisto iz Slanoga došao je o Petrovdanu u Zavalu, očito da slavi svetu misu s

narodom. Prema tome tada je crkva bila katolička i nosila je naslov sv. Petra (str. 107-108).

4) Trebinjski biskupi, u razmaku od 150 godina, u svojim službenim izvješćima u Rim Kongregaciji za širenje vjere opisuju crkvu sv. Petra u Zavali kao katoličku, bez ikakve primjese sumnjivosti. U jednome takvom izvještaju od 31. prosinca 1751. stoji ovako: "Na ulazu u jednu veliku uvalu, zvana Zavala, nalaze se ruševine prastare crkve sv. Petra, gdje naši župnici na dan njegove svetkovine služe misu uz veliko sudjelovanje naroda iz okolnih sela. Sučelice se vidi manastir grčkih raskolničkih monaha" (str. 109).

5) Katolici u Zavali, Andrići, Jovići i drugi, pokapali su svoje pokojne ispod poda crkve sv. Petra. Postojala su pisana svjedočanstva o tome u maticama umrlih, od 1803. nadalje (str. 109), koje se danas čuvaju u Arhivu Biskupskog ordinarijata u Mostaru. A da se vjernici pokapaju u crkvu, znak je starine crkve, jer su se obično svećenici i biskupi pokapali u crkve. A ovdje, eto, i vjernici. Nijedna sudska presuda ne spominje, nego upravo prešućuje činjenicu ukapanja katolika u crkvi sv. Petra u Zavali.

6) Ima mnogo biskupskih izvještaja u Rim da je katolički svećenik služio svetu misu u Zavali u crkvi sv. Petra, a nema nijednoga dokaza da su pravoslavni ikada u njoj slavili bogoslužje. Ima još nekoliko ovakvih razloga i dokaza koje će čitatelj lako naći u ovome zborniku.

Zaključak. Ovi i drugi razlozi, koje don Jozo Zovko detaljno i znanstveno obrađuje, pokazuju da se u Zavali radi o povijesnoj starohrvatskoj i katoličkoj crkvi sv. Petra. Na

žalost, na tome prostoru danas, ima već tomu preko 130 godina, nema ne samo ni katoličke crkve sv. Petra, ni pravoslavne crkve sv. Petke, nego su i njihovi tragovi zubom vremena gotovo zbrisani.

- Gledajući u prošlost, vidjeli smo koliko je oko crkve sv. Petra bilo guranja u Zavali, sudskog gonjenja po Ljubinju, i na sudištima od Trebinja do Mostara. I konačno vidimo da smo u tome bili svi gubitnici: i jedni i drugi ostali bez crkve, a ni jedni ni drugi nisu više davali Bogu slavu i čast sv. Petru na višestoljetnom mjestu crkve "petrovice".

- Ovu našu sadašnjost, evo, Bogu hvala, i sami proživljavamo. Nakon nerazumne i bezbožne listopadske agresije, od 1991., sa svim njezinim nasiljima na nevne osobe i udarima na nedužne crkve ovog kraja, agresije u kojoj neki očima ne procijeniše uskoću svojih usta i veličinu tuđeg zaloga, pa im podosta mrva u žvalama zasta, nastupila je ova daytonska entitetska razdjelnica; na svjetskom političkom sudištu veliki pomisliše da olako mogu progutati male, pa i njima u grlu zapinje. Ako neki misle i tako se vladaju da je pravda nekakva stara mačka, koju svaki nepravednik i bezakonik može prekorepiti, mi ne mislimo tako. Ne može nam nitko oduzeti ufanje i vjeru kako će se Božja pravda, koliko god spora i nekima sporna, jednom pokazati zacijelo dostižnom i zasjati s nebesa u svem svome sjaju. Magna est veritas et praevalēbit.

- Hoće li netko u budućnosti dočekati idealno zlatno doba da i katolici i pravoslavci zajednički doprinesu izgradnji crkve sv. Petra u Zavali kako bi u njoj jednoga da-

na, ne samo istočni i zapadni svećenici istoga kršćanstva nego i njihovi biskupi i episkopi, mogli slaviti sveto misno bogoslužje na čast sv. Petra apostola i na hvalu slave našega zajedničkog učitelja Krista Gospodina? I hoće li itko od nas dočekati da, unatoč brojnim i dopuštenim razlikama, svi budemo jedno u vjerskome pogledu, pod vodstvom vječnoga velikog pastira (Heb 13,20) Krista Gospodina i njegova vremenitog namjesnika na zemlji Svetog Oca Pape? Mi vjerujemo da nema jedinstva Crkve bez Isusa Krista, i dosljedno bez njegova apostola Petra i Petrova nasljednika na zemlji. Stoga Boga molimo da, po zagovoru apostolskih prvaka sv. Petra i Pavla, svi budemo što više Kristovi po Očevoj milosti i njegovoj svetoj Crkvi.

Ratko Perić

Leksikon pojмова o židovsko- kršćanskom dijalogu

Jakob J. PETUCHOWSKI-Clemens THOMA, *Lexicon der jüdisch-christlichen Begegnung. Hintergründe - Klärungen - Perspektiven*, neubearbeitet von Clemens Thoma, Herder, Freiburg 1997, 242 str.

Prvo izdanje ove knjige izašlo je god. 1989. Jakob Petuchowski je židovski teolog iz SAD koji se bavio